Interjú

Az Eörsi-sztori

Ironikus forradalmár

Méreg a pohárból

Eörsi Istvánnal divat mostanában interjút csinálni. Alig akad olyan magára adó újság — beleértve jó néhány külföldit is —, amelyik ne kínált volna helyet írói, még inkább politikai gondolatainak. Mint ahogy más, nemrég még suttogva ejtett nevek viselői is az érdeklődés középpontjába kerültek.

Ebből én, ha politikus lennék, messzemenő következtetést vonnék le. Nevezetesen: az uralkodó eszméknek ellentmondó nézetekért nem érdemes karóba húzni, börtönbe zárni, talán még külföldre száműzni sem a gondolataiból élő állampolgárt, mert az uralkodó eszmék változnak, a leírt szó azonban — számtalan könyvégetés se tudta az ellenkezőjét bizonyítani — megmarad. Olyan igazság ez, amire különböző korok szegénylegényei gyakran felhívták a kortárs politikusok figyelmét, de amelyet különböző korok politikusai többnyire badarságnak minősítettek. Így aztán maradt a karóba húzás, a börtön, a száműzetés, és fennmaradtak a gondolatok. Ahogyan Eörsi István nézetei is a szigorúan titkos és tiltott ügyek dossziéjából áramlanak most át a tömegkommunikációba.

A POLITIKUS-ÍRÓ ARCKÉPE

„A közhelyeket komikusnak találom

A börtön vezeklés volt

— Mielőtt a nézeteiről beszélnénk, megismertetne-e az életrajzával?

— 1931-ben születtem. Apám ügyvéd volt. Negyvenkilencben beiratkoztam a budapesti egyetem bölcsészkarára. Itt ismerkedtem meg Lukács Györggyel, és ez a találkozás sorsdöntő esemény volt az életemben. Diákkori költészetemet Rilke és Valery hatása alakította, később én is sztálinista verseket írtam, mint annyian a költők közül. Ötvenkettőben egy Rákosiról szóló elbeszélő költeményemért — ekkor még egyetlen kötetem se jelent meg — József Attila-díjat kaptam. (Ez volt az első és utolsó hazai irodalmi díjam.) Sztálin halála után bennem is megindult a tisztázási folyamat, sőt kiegészült az elviselhetetlen szégyennel amiatt, hogy becsaptak és mások becsapásának eszköze lettem. Úgy gondoltam, ezentúl az igazi kommunizmust kell szolgálnom az álkommunizmussal szemben.

Egy évig tanítottam, majd többedmagammal a Szabad Ifjúság irodalmi mellékletét szerkesztettem. Ötvenhatban végre Lukács aspiránsa lehettem az egyetemen. A forradalom idején ő ajánlott be a Szabad Kossuth Rádióhoz. November 4-e után barátaimmal együtt röpcédulákat sokszorosítottam, részt vettem az illegális Élünk című kiadvány szerkesztésében. Déry Tibor javaslatára az írószövetség forradalmi bizottsága engem delegált a budapesti munkástanácsba. December 9-én a munkástanács székházában lefogtak. Első fokon 5, másodfokon 8 évi börtönre ítéltek. Büntetésemet vezeklésnek fogtam fel mindazért, amit az ötvenes évek legelején költőileg műveltem. Szabadulásomig csak verseket írtam, de 1960 augusztusától — akkor részesültem egyéni kegyelemben — rádöbbentem, hogy mindaz, amit a világról tudok, nem fér el egyetlen műfajban.

Ettől kezdve foglalkoztam publicisztikával, esszével, kritikával, majd drámával és novellával is. A hatvanas évek közepén az Élet és Irodalom szerződést kötött velem. Ez a laza munkaviszony 1982-ig tartott, a lengyel események hatására megszünt. Közben néhány évig a kaposvári színház dramaturgja is voltam. 1982-ben felső utasításra innen is kirúgak. Legális folyóiratokban nem publikálhattam, eltiltásom mégsem volt totális, mert a könyveim időről időre megjelentek. 1983-ban egyéves ösztöndíjat kaptam Nyugat-Berlinbe. Az NSZK-ban előadták Kihallgatás című darabomat, amely más drámáimmal könyv alakban is megjelent. Több színházi bemutatóm volt, ezért pénzt kaptam, sikerült kint maradnom.

1986-ban hazajöttem. A Kihallgatást — melyet 1965-ben írtam — tavaly itthon is előadták.

Innen számítom normális íróéletemet Magyarországon.

Az ellenzéki akciókban, aláírásokban kezdettől részt vettem, munkáim — így a börtönévekről írt Emlékezés a régi szép időkre című — szamizdat kiadásokban megjelentek. Ez a könyvem a Napra-forgó Kft. kiadásában az idei könyvhéten legálisan is az olvasók elé kerül.

Történelmi periódusok

— Számomra, aki sose voltam valódi forradalmár, érdekesnek, de némiképp romantikusnak tűnik a maga forradalmi alapállása. Korszerű magatartás a forradalmiság?

— A történelem az evolúciós és revolúciós folyamatok váltakozása. Én a marxizmussal magamba szívott forradalmiságtól sose távolodtam el. Mindmáig az a véleményem, hogy adódnak olyan történelmi periódusok — ilyennek tartom 1956-ot —, amikor a társadalom spontán válasza intellektuálisan és morálisan is a legmagasabbrendű, s a forradalomról való lemondás fegyverletétel a nyomorító hatalmak előtt. A magyar költészet legnagyobb alakjainak változatlanul Petőfit, Adyt és József Attilát tartom. Ugyanakkor — bevallom — a segesvári halálnál többre becsülök tíz deka jó disznósajtot. Ennek ellenére, számomra komikus, ahogy az emberek rettegnek a forradalmi erőszaktól, majd — amikor mégis bekövetkezik — évtizedekig egy egész nemzet hivatkozik rá.

— Csakhogy a forradalmak mindig együttjárnak a feltörekvők bosszúhadjáratával.

— Az ellenforradalmak is.

— Természetesen. Továbbá bennem minden forradalmi változás felveti a kérdést: azért legyek forradalmár, hogy X meg Y az én vállamra állva könynyebben ragadja meg a hatalmat? Az első személyű névmás ebben az esetben az átlag állampolgárt jelenti.

Fiatal nemzedék

— Ezen már érdemes elgondolkozni. A múltat ugyanis hamarosan szabadon lehet majd feltálalni, és akkor — ha másért nem, a szenzáció hajszolásáért — fel fogják tárni az 1949-től 1953-ig tartó időszak inycsiklandó érdekességeit. Szemére vetik majd, no nem mindenkinek, inkább az úgynevezett urbánusoknak mindazt, amit ebben a korszakban írtak vagy mondtak. (Arról persze nem esik majd szó, hogy az akkor fiatal nemzedék jelentős része 1945-öt felszabadulásként élte át. Vagy azért, mert parasztként földhöz jutott, vagy munkásként ez a fordulat tette számára hozzáférhetővé a tanulást, vagy mert nyilasoktól, fasisztáktól üldözött zsidó származású ember volt. Ezért elhitte, őszintén hitte, hogy itt a szocializmust fogják építeni. Bár kétségtelenül érdekében állt hinni, hisz odaadását díjakkal, dicséretekkel jutalmazták.) Nos, az általános elszámoltatásban — ennek már most is mutatkoznak jelei — létrejött egy óriási aránytalanság. A nyakunkba zúdított vádak ugyanis gyakran olyan emberek szájából hangzanak el, akik nagyszerűen berendezkedtek a Kádár-rendszerben, minden kompromisszumot elfogadtak, sőt az ellenzék lázadását saját privilégiumaik veszélyeztetéseként értékelték. Azt hiszem, ők kevesebb lelkesedéssel és több cinizmussal követtek el becstelenségeket, mint mi, akik annak idején még balgán, de őszintén igazi szocializmust reméltünk.

— Konrád György azt nyilatkozta, hogy az író cselekvése az írás. Mi a véleménye erről?

— Tudomásom szerint Konrád is foglalkozik sok egyébbel. Úgy gondolom, hogy ilyet csak a miénkénél boldogabb országok írói mondhatnak, azok az írók, akiknek a hazájában nem kell ünnepélyesen lefoglalni a nyomdagépeket. Nagyon hasznos volt, hogy annak idején Petőfi nemcsak megírta, hanem el is mondta a Nemzeti dalt. Bartók és Kodály sem elégedtek meg a népdalgyűjtéssel és zeneszerzéssel, tudták, az újfajta zenefelfogáshoz a szervezeti kereteket is meg kell teremteni. Nyilván Semprun se azért vállalta a miniszterséget, mert más már nem jutott eszébe. És néha arra is szükség van, hogy Szokratész kiürítse a méregpoharat.

— Nem tart attól, hogy ebben a megélénkült közéletben József Attilával szólva — „neve, ha van, csak áruvédjegy, mint akármely mosóporé"?

— Amikor hazajöttem az NSZK-ból, a hosszú eltiltás után azt hittem, a kutya se emlékszik rám. Egy jóbarátom próbált meggyőzni, hogy itthon ismerik a nevemet. Nem hittem neki. Természetes, hogy az emberek most nagyobb érdeklődéssel fordulnak azok felé, akik részben vagy egészen el voltak tiltva a nyilvánosságtól. Az ismertség ugyanakkor — ahogy mostanában mondani szokták — nem értékhierarchikus. Én különben se számíthatok áhitatos hívőgárdára, ehhez túlságosan ironikus vagyok esetleg saját táborommal szemben is, a közhelyeket pedig, az igaz közhelyeket is, komikusnak találom. Szóval híveim egy idő után untatnának, és én se tudnék az igényeiknek megfelelni. Már csak azért sem, mert filozófiailag baloldalibb vagyok, mint etatista rendszerünk. Sokan talán nem is értik, miért voltam betiltva.

— Tehát az a tény, hogy „divatba jött", nem befolyásolja az önértékelését?

— A hiúságomnak, persze, hízeleg. Vigyáznom kell, nehogy emiatt többnek képzeljem magam. Mint ahogy attól se voltam kevesebb, hogy negligáltak.

Normális világ

— Nem szeretnék úgy köszönni el egy írótól, hogy jövendő munkáiról ne érdeklődjem.

— Az említett, börtönéveket idéző könyvemen kívül több kötetem vár megjelenésre. A Szépirodalmi Könyvkiadó verseskötet kiadására kötött velem szerződést. Összeállítottam egy könyvet azokból a beszélgetésekből, amelyeket Vezér Erzsébettel együtt folytattunk Lukács Györggyel. Ez a könyv eddig 6—7 nyelven jelent meg. Elég szégyen, hogy miközben idehaza éppen államosították Lukácsot, szövegeit a kiadóban állandóan meg akarták húzni. Most ugyanannak a Magvetőnek a gondozásában talán megjelenhet az eredeti kézirat. Ugyancsak a Magvető adja ki Shakespeare-fordításaimat. Végül tervezek egy gyűjteményt publicisztikai írásaimból.

— Örülök, hogy a politikus mégsem szorítja egészen háttérbe az írót. Mert föntebb említett példái ellenére, én mégiscsak azt az állapotot kedvelem, amelyben Eörsi István nem iszsza ki a mérget a Szokratésztől ránk hagyományozott pohárból, ehelyett verseket, esszéket meg drámákat ír a normális világ rendje szerint.

FENÁKEL JUDIT